

SÖRMLANDSLÅTEN

August Lidmark

NR 1 1980

OPPUNDA HÄRAD

Nästa nummer av SÖRMLANDSLÅTEN beräknas utkomma under juli månad 1980. Även detta nummer kommer att handla om Oppunda härad. Bland annat kommer Ni att få stifta bekantskap med spelmannen "Millerste - Kal".

- 2 Kära läsare ! Kära överhet !
- 2 Årsmötet - en upplevelse
- 3 Ordföranden har ordet
- 4 Oppunda härad's spelmän
- 13 Ett tidsdokument
- 18 Dagboksanteckningar
- 20 Vingåkersdansen

Glad
sommar !

SÖRMLANDSLÅTEN distribueras till medlemmarna i Södermanlands Spelmansförbund och Sörmländska Ungdomsringen. Utomstående kan prenumerera på Spelmansförbundets cirkulär (inkl. SÖRMLANDSLÅTEN) för ett år genom att sätta in kr 15:-- på postgiro 12 24 74 - 0, adress Södermanlands Spelmansförbund. Skriv "Cirkulärprenumerering" på talongen!

Upplaga: 2.000 ex

KÄRA LÄSARE!

Vi i redaktionen anser att det är på tiden med en förklaring över vad som skall hända inom den närmaste tiden. Planerna inom redaktionen presenterades på årsmötet men för att nå alla våra prenumeranter är det på sin plats att lämna denna redogörelse i vår tidning.

I och med detta nummer av Sörmlandslåten har vi avslutat vår temaserie om sörmländska häraden. Serien inleddes i nr 2/76 med Rekarnebygden. Därefter har två häraden beskrivits per nr med undantag för nr 1/1977 som var ett minnesnummer över allas vår förebild, Gustaf Wetter. I det här numret beskrivs alltså Oppunda härad. I skrivande stund är det svårt att överblicka om vi får in materialet i ett nummer. Eventuellt blir det två nummer. Det finns så oerhört mycket material från framförallt Vingåker och Österåker så det hela är en fråga om att välja. När den här temaserien avslutats är det alltså dags att tänka på ett nytt tema. Vi har fått många förslag från våra medlemmar och det är vi tacksamma för. Efter moget övervägande och med hänsyn taget till våra resurser har vi tänkt oss att i första hand presentera våra äldre spelmän i förbundet. Många av dem har betytt mycket för förbundet och det är vår tanke att genom denna presentation även ge förbundets historia. För det är ju så att förbundets historia är dess medlemmars. Vidare har vi tänkt oss en stående spalt om instrument och instrumentvård.

Det kanske viktigaste till sist. Vi planerar att - om möjligt - övergå till 4 nr/år. Samtidigt med detta slopar vi utgivningen av Glams som den sker f. n. och övergår till att medsända aktuell information i Sörmlandslåten som lösblad. Den här omläggningen diskuteras just nu inom Sörmländska Ungdomsringen och Spelmansförbundets styrelser och vi räknar med att fatta beslut under våren.

Med spelmanshälsningar

Henry Iréne Ingvar

KÄRA ÖVERHET!

I Malmköping står en kåk (obebodd samt i kommunens ägo) på vilken vi (Malmabygdens Folkdanslag, Malmabygdens Spelmanslag och Södermanlands Spelmansförbund) kastar lystna blickar.

Byggnaden är gammal och ansluter i stil väl till kringliggande bebyggelse, läget i närhet till Hembygdsgården tillför den många plusvärden för den verksamhet som vi, om vi, som vi önskar av en välvillig överhet finge disponera densamma som samlings- och verksamhetslokal.

Byggnadens ålder och på senare år något eftersatta underhåll förutsätter naturligtvis en upprustning, men som kåken är välbyggd och så vitt vi ser inte företer några brister i stommen så skulle en renovering vara en ren investering på framtiden. Motsatsen ej renovering, ren misshushållning.

ÅRSMÖTET - EN UPPLEVELSE

av Henry Sjöberg

Att besöka ett årsmöte för Södermanlands Spelmansförbund har jag alltid ansett vara någonting helt speciellt. Det hela är ganska svårt att förklara men det vilar en stämning över dagen som gör att man med glädje ger sig iväg till den plats där årsmötet skall avhållas. I år var det Malmköping som fick äran att hysa Sveriges äldsta spelmansförbund. Låt vara bara för en dag men jag såg tydligt att Malmköping gjort sitt bästa för att välkomna oss.

Värdshuset var träffpunkten. Där samlades vi och drack kaffe och umgicks. Det dröjde faktiskt flera minuter innan fiolerna började ljuda. Så en kort promenad upp till tingshuset där årsmötesförhandlingarna skulle hållas. Det kändes lite underligt att hålla förhandlingar i den lokal där förbundet bildades 1925. Och mitt ibland oss fanns Edvard Pettersson - denne underbare vitale spelman - som var med vid bildandet.

Årsmötesförhandlingarna gick snabbt. Jag tror att det berodde på framförallt två saker. Dels Arne Blombergs skickliga hanterande av klubban, dels den positiva anda som rådde.

Nu till den egentliga orsaken till detta skrivers.

Vid årsmötet avhandlades bl. a. den årsavgift som skall beslutas att gälla fr. o. m. 1981. Bakgrunden var att förbundet under 1979 minskat sitt kapital med ca 6.000:-- kronor d. v. s. verksamheten hade gått med ordentlig förlust. Styrelsen föreslog att den nya årsavgiften skulle bli 50:-- kronor per medlem och år - ålderspensionärer undantagna.

Årsmötesdeltagarna beslutade enhälligt om den nya avgiften men dessutom framkom som ett förslag från pensionärerna att de gärna kunde ställa upp och betala t. ex. halva avgiften, 25:-- kronor per år. Mot detta invände förbundets ordförande, Ingvar Andersson, som ansåg att förbundet som ett ringa tack för tidigare arbetsinsatser skulle hålla fast vid avgiftsbefrielsen.

Årsmötet beslöt då att uppdra till undertecknad att referera vad som hänt i denna fråga samt på detta sätt medela dem det vederbör.

Alltså - om Du är ålderspensionär och stöder Dina kamraters idéer om att Du skulle vilja betala t. ex. 25:-- kronor per år, så står det Dig fritt att göra detta. Var medveten om att inget beslut fattats utan att det är helt frivilligt.

Årsmötet i övrigt då? Jo - fortsättningen var lika bra som början. En kort promenad tillbaka till Värdshuset där krögaren hade dukat för oss på övervåningen. God mat och trevligt prat med mycket spel emellan. Så ut med borden och spel och dans hela kvällen. Jag tror att det var 130 nöjda människor som återvände till sina hem.

Javisst ja - jag höll på att glömma en sak - om Du vill betala 25:-- kronor så är postgironumret 12 24 74 - 0.

Ordföranden har ordet

VAD GÖR SPELMÄNNEN MELLAN ÅRS- MÖTENA ???

Alla ni som bevästade vårt förbunds senaste årsmöte i Malmköping (som refereras på annan plats i denna publikation) kunde väl inte undgå att lägga märke till att när spelmän träffas så där då spelar man. Man samlas i små eller stora grupper och låter stråkarna bli rengnodd på allt hartz som finns. Men vad gör man efter ett sådant årsmöte? När man kommer hem. Nästa dag. Eller nästa vecka.

Varför funderar jag över detta? Jo, det är så här: När jag som en av de sista lämnade värds-
huset i Malmköping så låg där en stråke kvar på bordet i övre hallen. Ingen av de kvarvarande spelmännen ville kännas vid den, så den togs om hand av förbundets representant som tänkte att i morgon bitti ringer säkert någon som saknar sin stråke. Men inte då, hela dagen gick utan att någon hörde av sig, en rundfrågning bland övriga medlemmar gav samma kläna resultat. Ingen hade frågat efter en stråke.

styrelsemedlemmar gav samma kläna resultat. Ingen hade frågat efter någon stråke. Och det var ingen dålig stråke heller. Nu har det gått ännu en tid, men fortfarande saknar stråken sin ägare. Konstigt att ägaren inte saknar sin stråke. Eller har han inte öppnat fiollådan sedan Malmköping. Stråken kanske inte saknas förrän vid nästa årsmöte.

En ful tanke rinner upp i mitt huvud. Spelas det bara på årsmötena???

TYSTNADEN

De flesta ungdomar som i dag trakterar fiol eller andra instrument börjar sin bana som musikanter i den kommunala musikskolan, denna utbildningsform, som ger våra barn möjligheten att lära sig spela något instrument eller syssla med musik på andra sätt. Många bland de människor som sysslar med svensk folkmusik i någon form, spelar låtar eller sjunger visor m.m. har länge gått och sett lite "snett" på den här utbildningen. Man menar att svensk folkmusik har fått alldeles för liten plats där. Och har den använts har det varit därför att det har varit bra spelövningar, alltså en ersättning för etyder. Inte för sina musikaliska och kulturhistoriska värden. Det finns visserligen undantag från detta, men de är alltför få.

Varför är det då så här? Orsakerna är säkert många, det vanligaste är kanske att lärarna i den kommunala musikskolan, med några få undantag, har för dåliga kunskaper om den delen av vårt musikaliska arv. Och de som har den kunskapen

d.v.s. utövarna, spelmän och sångare/sångerskor, har inte den pedagogiska utbildning eller erfarenhet som är önskvärd för att arbeta med barn och ungdomar. Säkert har det också stor betydelse att genren som sådan inte ansetts fin nog. Det finns, tyvärr, fortfarande i vårt land många musiklärare som, mer eller mindre, förbjuder sina elever att spela låtar. "Dom riskerar att förstöra sin teknik, kan inte hålla fötterna still i skolorkestern" m.m.

Det kanske viktigaste som har hänt för att ändra på det här förhållandet skedde för fyra år sedan. Då startades vid Musikhögskolan i Stockholm en pedagogisk utbildning för spelmän. Från början var den ettårig, men har nu utökats till att omfatta två års heltidsstudier. Den utbildningen skulle man kunna tänka sig ha hälsats med öppna armar av de organisationer i Sverige som sysslar med att värna och sprida kännedom om den svenska folkmusiken, d.v.s. Sveriges Spelmäns Riksförbund och Svenska Ungdomsringen för Bygdekultur. Att de i sina medlemsblad, Spelmannen och Hembygden, uppmärksammar den här utbildningen, talar om hur och när man skall söka för att komma in, till vilka den vänder sig m.m. Så att spelmän runt om i landet verkligen får veta att den finns till. Visserligen får de som läser musikhögskolans utbildningskatalog ändå den information som behövs, men möjligheten att spelmän läser den är nog ganska liten. Att de läser SSR:s Spelmannen eller SUR:s Hembygden är troligare.

Det viktiga för att få folk att söka till den här utbildningen är väl att de vet att den finns, och där skulle riksorganisationernas medlemstidningar kunna fylla en stor och viktig roll. För visst är man väl intresserad av att den här fomen av utbildning finns till. Då borde det också vara en självklarhet att efter bästa förmåga informera sina medlemmar om den. Att spelmän runt om i Sverige är intresserade av den här utbildningen när de får veta att den finns, därom råder inget tvivel. Det har varit många och långa samtal med under-tecknad vid kurser och stämmor om vad man får lära sig, vad som krävs för att komma in, vad man har för möjligheter att få jobb efter avslutad utbildning, när man skall söka m.m. Och ofta en stilla undran varför inget har skrivits i Spelmannen eller Hembygden.

Vill man inte att den här utbildningen skall finnas? Har man något emot den? Eller ligger det andra motiv bakom denna tystnad, motiv som man inte kan, eller vill, redovisa?

IngvarA

OPPUNDA HÄRADS SPELMAN

av Ingvar Andersson och Arne Blomberg

Oppunda härad, som består av socknarna Bettna, Blacksta, Floda, Husby-Oppunda, Julita, Lerbo, Sköldinge, St. Malm, Vadsbro, Ö:a och V:a Vingåker, Vrena och Österåker är kanske det område inom Södermanland som mest har intresserat låtupptecknare och folkmusikforskare. Redan 1823 började Anders Gustaf Rosenberg att samla melodier i Floda och Sköldinge socknar.

Under första hälften av 1900-talet är det främst Nils Dencker, Olov Andersson och Gustaf Wetter som letar upp spelmän och tecknar upp melodier. Det är också från den tiden som vi får dom flesta personuppgifterna om spelmännen.

Det finns låtar upptecknade efter ett femtiotal spelmän i Oppunda härad, och här skall vi presentera några av dem lite närmare.

Den kanske mest ryktbare spelmannen i häradet under 1800-talet var Olof August Widmark. Han var född i Ö:a Vingåker år 1824. Hans far var organist i Ö:a Vingåkers församling och dog när sonen var nio år gammal. August fick lära sig spela av en morbror, den välkände spelmannen och trollkarlen Fredrik Lindroth, även kallad Svinstu-Fredrik.

Widmark blev med tiden en mycket skicklig fiolist, och om hans sätt att hantera fiolen skriver låtupptecknaren Nils Dencker så här: "Angående Widmarks spelsätt har jag ej erhållit detaljerade upplysningar. Han spelade på gammaldags sätt med högra armen högt upplyftad från kroppen och svepte gärna, då det passade sig, ett stråkdirag över alla strängarna. Då var det ej alltid så noga med harmonien. Prydnadsfigurer använde han sig av i övermått, mera än vad som framgår av elevernas melodier, ty dessa kunde han naturligtvis ej i början lära dem. När han var mera "i tagen" kommo förslag, prallfigurer o. dyl. lättast fram".

Widmark bosatte sig vid Lilla Kulltorp i V:a Vingåker, där han på "lediga stunder" ägnade sig åt jordbruk. Så småningom arrenderade han dock ut detta och levde helt på sin spelning. Han var gift två gånger, bägge gångerna med flickor från Sköldinge socken. Hans stora kärlek var dock, enligt "Millerste-Kal", kammarjungfrun Eleonora på Forsby, sedemera gift med kapten Sterky på Forsby. Widmark dog 1878, endast 54 år gammal.

Samtida med Widmark var en annan välkänd, nästan ökad, spelman från Åndenäs utanför Rejmyre. Hans namn var Karl August Lindblom, född på 1820-talet, och död omkring 1900. Lindblom, eller "Näckstedt" som han också kallades, lärde sig spela fiol av klockaren Österberg i Risinge socken. Till yrket var han murare, men enligt uppgift så spelade han hellre än han murade, och söp lika gärna som han spelade. Han var som spelman kanske Widmarks jämlike, men som människa var han sämre sedd. Han ansågs för en farlig kavaljer i småstugorna där han drog fram, han var begiven på sprit, och han hade ett häftigt humör. Men en styv spelman var han, och många av hans låtar har tecknats upp efter spelmän som lärt sig dem av Lindblom.

Från Stora Malms socken kom Carl F. Persson. Han var född år 1864 vid Älgsjötorp, en arrendegård under Ericsberg. Han började lära sig spela av sin fader, Per Fredrik Larsson (1838-1907), men fick fortsätta att lära sig av spelmannen och skomakaren Vallin i Speteby, Lerbo socken. Förutom sin fader och skomakare Vallin kom Persson ihåg följande spelmän från sin hembygd, Johan Ersson i Olofsberg och Johan Olsson i Remröd, bonden Fredrik Larsson och drängen Carl Johan Carlsson, båda från Melå, Anders Röst i Brogetorp, allmänt kallad Spel-Fredrik, soldaten Vall i Klicksta, sin moster Ulla Andersson i Katrineholm, som förde stråken med vänster hand och stödde fiolen mot knäet, som en violoncell, skomakare Hellgren, som hade åtta strängar på fiolen varav hälften var bordunsträngar och placerade under greppbrädet och stränghållaren.

Från Sköldinge kommer Carl Erik Eriksson. Han var född 1856 vid Lind i Sköldinge, och började spela fiol tolv år gammal. Hans läromästare var de förut omnämnda Widmark och Lindblom. Han levde på lantbruk, och spelade mest tillsammans med Lars-Erik Larsson från Pattala. De kallades allmänt för Carl-Erik i Lind och Lars-Erik i Pattala.

Den store spelmannen i Floda i början av 1900-talet hette Albert Boström. Han var född 1854 i Julita och fick börja spela som mycket liten. Enligt uppgift var han bara åtta år då han första gången spelade till dans, man fick ställa honom på en byrå för att han skulle synas. Även Boström träffade och spelade ihop med August Widmark, men på brölloppen brukade han mest spela ihop med Karl Blomkvist från Floda och Erik Eriksson från Bie, vanligen kallad Spel-Erker. Boströms melodier har tecknats upp dels efter honom själv, dels efter en son, Ivar Boström, Valla. Albert Boström var murare, och han dog 1931.

Jvar Hultström

C. G. Axelsson

Albert Boström

Jvar Boström

ANNONS

Vid årsmötet för ett år sedan fick styrelsen i uppdrag att ta fram tröjor med förbundets märke på, att säljas bland medlemmarna. Nu finns dessa tröjor, i två modeller. Den ena är i blå färg, v-ringad och med ett litet förbunds- märke på vänster sida av bröstet. Den andra tröjan är med rund hals, den är grå och märket är stort och sitter mitt på bröstet.

Bägge modellerna finns i fyra storlekar.

PRISER: Den blå v-ringade kostar 60.-
Den grå rundhalsade kostar 90.-

Tala med Eivor, tel 016-82047.

POLSKA av Axel Wester, V.Vingåker.

Stämna.

Vid sista reprisens upprepning utföres—samtidigt med pizzikaton, som togs med vänstra handen—på första takten stötningar med froschanden på fiolkroppen. Under femte takten svängdes fiolen i luften.

Polskan är komponerad av Wester 1895

POLSKA eft. Axel Wester, V. Vingåker. Uppt.o
Uppt. O.A.

Wester hade polskan efter fadern, Erik Wester, som hade lärt den som barn av organisten och klockaren Strand i V.Vingåker.

Ernst Persson, Hula, Österåkers socken (1892-1964) hade lärt av Karl Eriksson, kallad Millerste Kal från Österåker, en kusin till Perssons far. Han spelade även tillsammans med Johan Karlsson i Betlehem, Österåker och en kusin vid namn Gunnar Larsson från Säby.

Johan Karlsson var född 1885 och omkom genom drunkning 1914. Han hade lärt sig spela av sin far Karl Ersson (1848-1904) som i sin tur hade lärt av sin far, klarinett- och fiolspelmanen Erik Karlsson. Alla var kyrkvaktmästare i Österåker.

Ytterligare en österåkersspelman var Johan Teller, Skogbokvarn. Teller var född 1868 på Adelsö. I släkten fanns spelmän sedan flera generationer. Johan Teller lärde sig närmast efter sin far Verner Teller, född 1828.

Från Ö:a Vingåkers socken återfinns följande spelmän i OA:s uppteckningar: Valentin Larsson, Bilstorp var född 1883. Av en skräddare lärde han stämma fiolen och då han senare kom tillsammans med Albert Gustafsson i Västra Vingåker tillägnade han sig en del av dennes melodier.

Hjalmar Dahlgren, Kestorp lärde sig spela vid sexton års ålder av sin far August Dahlgren, vilken i sin tur lärt av sin far Erik Dahlgren. Samtliga från Ö:a Vingåkers socken.

Emil Larsson, Skiren, Ö:a Vingåker, född 1889. Han lärde av fadern Gustaf Larsson och spelade mest tillsammans med Valentin Larsson.

Alfred Linde, född 1881 i Smedstorp, Ö:a Vingåker lärde spela fiol av sin äldre bror Gustaf Pettersson. Olof Andersson noterar att Linde griper sin stråke nära mitten när han spelar. En kusin till Linde, soldaten Takt var även han spelman.

Även Floda socken har haft många spelmän. Anders Gustaf Eriksson, Hägerbo, Floda var född 1872. Han lärde sig spela av Albert Boström. En äldre bror till Eriksson, Erik Johan Eriksson (f. 1857) kunde en mängd visor och sångpolskor som Anders Gustaf lärde sig. Många av de bevarade visorna har "ful" text.

Johan August Malmqvist, Hjulesta, Floda var 1936, då OA gjorde sin uppteckningsresa, Södermanlands äldste spelman. Han var född 1842 och lärde sig spela av en klockare Ekberg i Näshulta socken. Han kunde många låtar efter Lindblom som ju endast var tjugotalet år äldre än Malmqvist.

Karl Gustaf Axelsson, Flodafors, Floda (f. 1892) spelade mycket ihop med Albert Boström. Han har även svarat för en rad uppteckningar och egna kompositioner, ett antal av de senare finns publicerade.

Gustaf Johansson, Olstorp, Floda (f. 1862) spelade mycket tillsammans med sin bror Karl Johansson (f. 1852) och målaren August Gunberg. Andra spelkamrater var Johan Andersson i Rankhyttan, Floda och Karl Ersson i Hellvik, Floda.

Erik Lindell, Katrineholm är född 1897 i Juresta, Floda. Hans morfar var en bekant spelman Karl Larsson (1824-1910). Han var mjölnare vid Eriksbergs kvarn. Eriksson kallades för Malar-Lasse, under sin krafts dagar var han den mest anlitade spelmannen i Stora Malms socken. Han spelade mycket tillsammans med två spelmän från Glabol och Melo. Dessa kallas vanligen Glaboln och Melån. Malar-Lasse fick ärva Melåns fiol och idag finns den hos Erik Lindell i Katrineholm!

Karl Edvard Karlsson i Skogsborg, St Malm (1874-1937) började spela fiol redan som barn. När han var omkring tolv år gammal kom en kringvandrande spelman vid namn Höggen till Karlssons föräldrahem och av honom lärde han sig en del melodier.

I Lerbo socken verkade Robert Nordström. Denne var född 1868 i Österhaninge och flyttade 1891 till Lerbo. Huvuddelen av sin repertoar hade Nordström efter flera spelmän från Öster- och Västerhaninge. Han hade en rik repertoar av bröllopslåtar.

Vilhelm Konrad Lindberg i Bettna var född 1866 i Blacksta socken. Han hade lärt av skollärare Lundin i Bettna samt av Lindblom. Han spelade på många bröllop tillsammans med Lindblom och Carl Ersson i Bettna.

Den kanske mest spelmansrika socknen i hela Sörmland är nog V:a Vingåker. För att inte förlänga denna artikel alltför mycket hänvisas läsaren till det stora vingåkersmaterial som Gustaf Wetter sammanställt åt V:a Vingåkers hembygdsförening och som finns refererat i Sörmlandslåten nr. 1 1977.

Inte ens med detta tillägg blir denna skildring av spelmännen i Oppunda härad komplett. Det samlade materialet innehåller åtskilliga andra spelmän. Oppunda härad är tveklöst det största "spelmanshäradet" åtminstone av materialet att döma.

GÅNGLÅT

efter Vilhelm Löthman

Gånglåten härstammar från Vilhelm Andersson. Löthman lärde den när han på ett bröllop i Viksäter år 1884 spelade tillsammans med denne.

Vals efter Adolf Källström, Märjanå, V:a Vingåker Källström hade valsen efter Olof August Widmark

Uppt. OA

Musical score for the first waltz, consisting of nine staves of music in G major and 3/4 time. The score includes various rhythmic patterns, rests, and a triplet in the third staff.

VALS eft. Vilhelm Löthman, Vadsborg
V.Vingåker. Uppt.O.A.

Musical score for the second waltz, consisting of four staves of music in G major and 3/4 time. The score includes various rhythmic patterns and rests.

Löthman hade valsen efter Albert Boström.

HAMBOPOLSKA eft. Vilhelm Löthman.

Melodin var den första som Löthman lärde sig.
Modern brukade sjunga den.

TYSKA KLOCKO

Spelas med fiolen näckstämd, dvs Ciss, A, E, A.
Notbilden är skriven för en fiol med den stämningen.

Tyska klocko, gehörsspelarens praktstycke och, om en spelman kan utföra det, ett bevis på mästerskap. Så som August Widmark utförde "tyska klocko" har jag aldrig hört någon, ehuru många gjort försök. Utom sin förträffliga ton, Widmark kunde framlocka ur sin viol, var det en egen klang, som jag ej förmår beskriva, som sotte liv i alla, så att då tyska klockorna klingade från hans viol, måste alla dansa. Dock var det en särdeles grace om han spelade den läten, och gemenligen skedde det ej förrän han mot slutet av ett gille blev mer än vanligt upprymd. Det hände, att han ofta varierade stycket. Så, som jag satt det i noter, visar det ungefärligen hur det låter. Att i noter så återgiva det, så som jag några gånger hört det spelas av Widmark, är för mig omöjligt.

Så kommenterar A.P. Andersson i Berga sin uppteckning efter Widmark av dennes "tyska klocko".

Vem var då denne A.P. Andersson? Jo, han var skollärare, född 1834, och verksam i Västra Vingåker. Han var också fiolspelarare, och spelade några gånger tillsammans med Widmark. Han var dessutom en intresserad upptecknare av låtar och visor. Hans dotter har karakteriserat honom som en synnerligen noggrann och pedantisk man i allt han företog sig.

Uppteckningen av Widmarks "tyska klocko" är mycket intressant. Den är detaljerad, t.ex. så finns det noterat i notbilden var någonstans som en lös sträng skall klinga tillsammans med melodin.

Men ändå saknar Andersson ord för att beskriva den ton och den klang som Widmark spelade läten med. Han säger också att uppteckningen bara ungefärligen visar hur det kunde låta. Att spelmannen ofta varierade stycket, och att som han några gånger hört det spelas var det för honom omöjligt att teckna det i noter.

Här finns alltså utrymme för egna idéer om hur det kan ha låtit. Stäm om fiolen till näckstämmning, och pröva. Skulle det inte vara roligt att, när spelmän träffas, få höra verkligt personliga och "egna" tolkningar av en sån här låt?

"Spel-Ulla"

Anders Gustaf Eriksson
Gustaf Wetter

"Carl Erik i Lind"

Gustaf Wetter Yngve Andersson Jvar Boström Allan Ljungdahl
C. G. Axelsson

Ett Tidsdokument

SVENSKA FAMILJEBOKEN,
läsning för hvar dag under året
af Joh. Gabr. Carlén Stockholm, 1850.

Den 3 mars. Södermanland och Vingåkersborna.

Än, utaf ax och vimplar krönt,
Sänks du med dalar och sjöar,
Än, mera vildt och nordiskt skönt,
Höjs du med kullar och äar.
Allvar i lynne, sparsam drägt,
Enkla och tarfliga seder.
Flärdens förakt och reslig slägt
Voro ju Mannahems heder.

Johan David Valerius.

Södermanland, som kan skryta med att till hälften inom sig ega Sveriges hufvudstad, upptager ej allenast ett helt höfdingedöme. Nyköpings, som på en vidd af 58 kvadrat mil har nära 120.000 invånare, utan äfven en del af Stockholms län, det så kallade Södertörn. Det begränsas i norr af Mälaren och Westmanland, mot öster af Östersjön, söderut af Kolmården och Östergötland samt i vester af Nerike, håller i längd 25 och i bredd 12 mil. Dess areal-innehåll är 83 kvadrat mil.

Genom sin belägenhet vid saltsjön tyckes detta landskap från fordomtida varit särdeles tjenligt för vikingafärder, hvarföre äfven få provinser i Sverige hafva så många minnen att uppvisa efter näskonungar och vikingaböl. Sjelfva namnet Södermanland eller Södermannaland bestyrker detta. Den uråldriga benämningen lär nemligen varit Mannaland eller Mannahem, Manhem, ett namn, som sedan gafs åt hela riket, ja hela Skandinavien, ehuru ifrågavarande landskap, i anseende till dess belägenhet söderut i förhållande till Uppland, der öfverkonungen bodde, måste antaga sitt nuvarande namn.

Landets beskaffenhet är omvexlande. Flera landtryggar genomgå det, såsom Långåsen, hvilken genom Stockholm går från Södertörn till Uppland; en annan genomskär landet tvärs öfver och bildar en mängd äar i Mälaren, en tredje går till Hjelmaren, och från Westmanland intränger hit Balunds-ås.

Utan höga berg är landet likväl i allmänhet backigt; men dalderna äro betäckta med sjöar, såsom Tisnaren på Östergötlands gräns, Kolsnaren, Öljaran, Yngaren, Långhalsen, Båfven med, såsom det berättas, 365 holmar, Näsulta-sjön, Sillen, jemte en mängd andra. Öfverallt bär landet genom sina vattenrika trakter

vittnesbörd att fordom hafva varit en skärgårdstrakt. Nyköpings-ån afbördar från sig vattenförråden ur sjöarne Yngarens, Långhalsens och Båfvens dalar, hvilka genomskära landet och bilda ett af Sveriges största vattensystemer. För öfrigt äro Jäders-ån, Thorshälla- eller Eskilstuna-ån och Åkers-ån de största. Men stor nytta har detta landskap äfvenledes af Södertelje kanal, som - påtänkt af Engelbrecht och sedermera af flere bland Sveriges konungar - fullbordades 1819. Den bereder en betydlig genväg för dem, som från södra orterna komma till Stockholm, ty då sjövägen från Södertelje förbi Landsort genom stockholmska skärgården är omkring 26 mil, belöper sig farten derifrån öfver Mälaren blott till 4. Kanalen går från Mälaren till den lilla insjön Maren och sedemera derifrån till Saltskogs-viken vid saltsjön. Den längd, man behöfde genomgräfvat, steg ej stort öfver 3,000 alnar; men landtryggen, hvarigenom kanalen går, har stundom en höjd af 100 alnar, så att ingen kanal i Europa skall hafva blifvit gräfd genom en så stor höjd. Slussens anläggning kostade isynnerhet ett utomordentligt besvär, såsom t. ex. att, då de starkaste ångmaskiner ej kunde hålla vattnet från slusstomten, man måste bygga en 200 alnar lång präm och i den inmura slussen, på samma sätt som nu göres vid Stockholms nya slussbyggnad på söder.

Endast vid Nerikes gräns är Södermanland flackt. Men för öfrigt har det en utomordentlig rikedom på naturskönheter af en mild, sydlig karakter, synnerligast vid Gripsholm och Mariefred samt flera äar i Mälaren, hvilket gjort att många furstliga personer här valt sina bostäder. Qvinnans skönhetskänsla har ej heller i detta afseende fömekat sig: man erinre sig t. ex. att Christina, Carl IX:s enkedrottning, Maria Eleonora och Hedvig Eleonora, Carl X:s efterlemnade gemål, innehaft större delen af denna provins såsom lifging. Samma smak för sköna utsigter och närhet af vatten tyckes äfven hafva rådt vid anläggandet af dessa städer, ty då landshöfdinge-residentet Nyköping, äfvensom tvänne andra af provinsens mindre städer, nemligen Södertelje och Trosa, badas af saltsjöns oroliga vågor, spegla sig trenne andra, Mariefred, Strängnäs och Thorshälla i Mälarens lugna, genomskinliga bölja.

Bergigast är landets östra del utmed saltsjön. Kalkbergstrakter äro väl några få inuti landet, såsom i Wårdinge och Husby socknar, men mest emot Östgöta-gränsen, der den höga landtryggen Kolmården vidtager. På Eskilstuna kungsladugårds egor finnas ock kalkbrott, äfvensom i Stenqvista socken, m. fl. ställen. Malm- och mineraltrakter äro egentligen trenne. Den första på landets sydligaste udde omkring Tuna bergslags sockenskapell, Koppartorp, hvarest i forna tider varit en betydande kopparbergslag under namn af Tunaberg och som haft privilegier redan år 1420. Här bredvid är en koboltgrufva. Den andra är i landskapets norra del, fast de der yppade smärre malmfälten kunna räknas bland strödda gångar. Den tredje och rikaste är om-

kring Nyköping, hvarest jern- och kopparmalmer samt blyglanser täfla med hvarandra och ofta med de vackraste anledningar, men utan beständighet; dock tyckas jernmalmarne vilja behålla öfvervigten. På Utön, en ö utanför landskapets nordöstra del, är dess mest betydande och bearbetade jernmalmslager. I Stora Malms och Vingåkers socknar finnes vacker grön och hvit samt röd och hvit marmor; vid Beatelund och Fällströms krog har gifvits en jernhaltig blyerts.

Utaf märkvärdiga berg förekommer ett vid Häringe kalladt Fruberget, hvaruti finnas hålur liknande rum; ett i Bälinge socken, uti hvilket visas fjäten efter en oxer från jättetiden; ett stort berg vid Djula säteri, som förmenas hafva varit en ättestupa; Storgårdsberget vid Nyköping med den s. k. "jättegrytan"; Hornsberget och Jungfruberget i Mörkö socken, hvilkas stora ihåligheter antagas hafva varit vikinganästen; m. fl.

Jordmänen är i allmänhet god. På slätterna bördig lera; i skogstrakterna och åt skärgården är väl sand också rådande, dock sällan till det öfvermått att den ju utgör god åkerjord. Provinsen har med få undantag god tillgång på skog. De betydligaste äro: lilla och stora Kolmären eller Kolmården, Silleskog, Glysamo, hvarest man ännu uppvisar stället der en jättinna skall ha blifvit begravnen, Dunkersheden, Magdestigen, Bie mo, Granheden, Torpaskogen, Wårdingeheden och Tjulås, hvarest står en runsten efter Spjuter, Tjules höfding, och der fordom varit ett märkligt domaresäte så väl som på Åsabacke på Selaön. Hafs-trakterna lemna derjemte rikt bete för boskapsskötseln.

Såsom en af Sveriges äldst befolkade provinser är Södermanland rikt på forntida minnesmärken af flere slag, och i detta afseende af ett ytterligare intresse, icke blott för antiqvarien ex professo, utan äfven för hvarje i svenska historien någorlunda bevandrad. Man uppgifver bland annat att det af sagorna bekanta Sotaskär, der Ingeborg tog afsked af Hjalmar och der Olaf den helige besegrade sjökonungen Sote, legat i Södermanlands-skären, i Westerhanninge socken: man visar ännu ruiner af ett fäste eller vikingaborg, som fordom hetat Sotholm. Renninge på Fogdön i Mälaren, der konung Ingiald Illråda uppbrände sig sjelf jemte sin dotter och allt sitt hoffolk, består nu endast af några ruiner. På samma ö har fordom äfven legat nunneklostret Wårfruberg. På ännu en annan ö i Mälaren, Tosterön, ligger Stensby skans, hvilken var öfvervuxen med skog, tilldess biskop Serenius i förra århundradet lät göra en undanröjning, så att man kan urskilja den gamla borgruinen. Stensborg i Österhanninge socken var fordom en rund borg på ett brant berg. I hedenhöns voro der en mängd kast-stenar samlade såsom försvarsvapen. Under medeltiden bar den namnet Canterborg. I Gustaf I:s tid skall fästet blifvit förbättradt af allmogon.

I samma socken synas ännu spår af en annan skans, Ruda, också på ett berg. Wamelsö i Sköldinge socken har varit en vikingaborg, hvarefter ruiner synas. Hundshammar i Botkyrka socken var ett gammalt Folkungagods. För öfrigt ser man i denna provins ruiner efter flere slott, hvilka spelat en stor roll i vår medeltids-historia, såsom Nyköpings, Eskilstuna-, Carlsholms eller Telge-slott m. fl., och ännu finnas

här tvänne sådana ganska väl bibehållna, nemligen Gripsholm och Tynnelsö. I Stora Malms socken räknas ej mindre än 259 ättestugor, och i skogarne anträffas på åtski lliga ställen större och mindre griffhögar, som förmenas antingen vid någon härjande pest blifvit uppkastade eller ock att något blodigt fältslag skett i denna socken på en tid, då vattnet stött så högt att vikingarna hade öppen segelled från hafvet upp till den fornda Vingåkersbygden, som då innefattade Vingåkers, Malms och Österåkers socknar. På egendomen Stora Djulas egor, vid Djulasjön, ligga på ett litet nås lemningar af en gråstensbyggnad, också från vikingatiden. Vid samma sjö finns en s. k. ättestupa. Bredvid byn Kläfstagarde förekomma 40 jättestenar eller jättegafvar, och vid byn Stora Hopen räknas 60 dylika, o. s. v.

Södermanland har under hedna tiden varit styrdt af en särskilt fylkeskonung och haft sin egen lag, som öfversågs och förbättrades af konung Magnus Erikssons eller Smeks förmyndare Matts Kettilmundson och stadfästades år 1327. Kristendomen infördes af biskop Eskil, som bodde i Fors under Inge den äldres tid. Men de gamle södermanländningarne voro hårdnackade och öfvergåfvo icke gerna sina fäders lära, sina blodiga offerfester, oaktadt de underverk Eskil gjorde, synnerligast vid det ställe, der staden Strängnäs numera ligger.

Birger Jarl upphöjde Södermanland till hertigdöme. Han hade begärt och erhållit påfvens stadfästelse på rättigheten dertill, och anlog det nu åt sin son Magnus, sedermera känd under tillnamnet Ladulås. Sedermera har det merendels såsom sjelfständigt hertigdöme lydt under yngre söner af svenska konungahuset. Hertig Carl Philip, Carl IX:s yngste son, var den siste som i förläning innehade det, ty vid hans död 1622 förklarade Gustaf II Adolf att intet hertigdöme med sjelfständig och oberoende styrelse mera skulle i Sverige inrättas. Några härader af det indragna hertigdömet Södermanland anslagos väl till utvidgning af enkedrottning Christinas lifgeding, men vid hennes död tre år der-efter hemfölo de åter till kronan. Sedan dess har väl en konglig prins, sedermera Carl XIII, från 1772 tills han 1818 uppsteg på Sveriges thron, varit hertig af Södermanland, men han förde likväl endast titeln deraf, emedan makten och väldet deröfver oupplösligt voro förenade med konungsliga kronan. Detsamma var förhållandet med vår nuvarande konung såsom kronprins.

Knappast något landskap i Sverige, torde kunna uppvisa så många skilda national-lynnen som detta, något som likaledes hänvisar på tid efter annan af olika folkstammar skedda inflyttningar. Oaktadt inom samma provins hafva dessa bestämda afdelningar äfven sina olika namn. Så bär Södermanlands nordöstra del mellan hafskusten och Mälaren namn af Södertörn, hvar- emot den del, som är belägen i sydväst mellan Strängnäs och Hjelmaren, kallas Rekarne. Inbyggarne i denna sednare trakt - hurtige och stolta - äro så till språk som klädedrägt skilde från de andra. Namnet utmärker att der fordom bott rekar, en i våra gamla sagor vanlig benämning på hjeltar. Märkligt är att i de äldsta tyska poemer, såsom Niebelungenlied, hjelte nästan aldrig betecknas med annat ord än "Reche".

Men äfven i vestligaste delen af provinsen på gränsen mot Nerike bor en allmoge genom både seder, kroppsbyggnad och klädedrägt skild från den omgifvande: det är Vingåkers, en benämning, hvarmed man egentligen menar de tvänne församlingarne Vestra Vingåker och Österåker, den förra med en folkmängd af öfver 6,000 människor. Allmogen i båda begagnar samma klädedrägt och har i det närmaste samma utseende, lynne och sedvanor. Af namnen på några byar, såsom Hennala, Wiala, Wannala, Läppe, Täfte, Mene, Finninge och andra har man velat sluta till en invandring af finska kolonister; men mot denna förmodan strider, utom andra skäl, folkets utseende, hvilket icke har något, som liknar den finska stammens utmärkande drag. Ansigtet är ovalt, åt hakan smalare, med rak näsa, bakåt böjd panna, ofta i samma linea med näsan, och således grekisk profil; huden är fin och hvit, håret mörkt, för det mesta svart, ögonen blå, men hos kvinnorna lika ofta bruna. Kroppslängden är öfver medelmåttan. Männerna äro i allmänhet mindre starkt byggda än de närboende grannarne i Nerike och Östergötland. Skönheter äro ej sällsynta. Några rader, som författaren vid ett besök derstädes för några år sedan nedskref, torde här vara på sin plats såsom en anteckning om denna sockens klädedrägter vid så väl barndop och bröllop som andra tillfällen:

"Söndagsmorgonen var skön. Klockorna skallade från Vestra Vingåkers kyrka. I sina mångfärgade drägter ditströmmade landtfolket från alla håll, och ovillkorligt medföljde äfven jag. Från den fria höjd, der den stora prydliga landskyrkan är belägen, har man en den skönaste utsigt åt sjön Kolsnaren, och på andra stranden bland täta lunder af aspar och björkar upptäcker man de båda präktiga bondiska herregodsen Säfstaholm och Kesäter. Men hvad som dock mest intresserade mig var att kunna få studera den äkta orientalska klädedrägt som här bäres. 1)

1) Sedan Vingåkersdrägten åtminstone öfver ett sekel utan förändring begagnats, blef den 1755 genom en kongl. förordning stadgad och till form och färg noga bestämd samt böter utsatta för dem, som uraktlät dess nyttjande. Förordningen gäller alla, som i socknen äro bosatte, der födde eller inflyttade eller efter tjänst i andra församlingar återkomme. (Grafström i "Ett år i Sverige") Utgifvaren

I en af kyrkans främsta bänkar utmärkte sig några kvinnfolk genom den stora högtidsdrägten: röd kjortel, svart ärsittande tröja och ett merendels förgylt silfverbälte samt den vanliga höga, hvita, ofta veckade hufvudbonaden. Denna drägt nyttjas endast vid bröllop, fadderskap och dylika festliga tillfällen. Dessa voro faddrar. Hemskt afstucko deremot några sörjande kvinnor, klädda i svarta kappor, igenfästade öfver bröstet med stora silfverspännen. Hela den öfriga kvinnliga delen af församlingen bar sina hvita, tveklufna mössor, framtill uppfästade rockar af samma färg samt gula kjortlar och röda förkläden, eller sådane som man ser dem kringvandra öfverallt i Sverige.

Ingenstädes i någon af våra provinser har man troligen så lätt att skilja fästmän ifrån flickan eller hustrun från fästmän som här, ty genom särskilda, ehuru för en främling nästan omärklige prydnader är denna skillnad bestämdt angifven. Flickorna hafva utslaget hår, och baktill synes en del af ett mångfärgadt band lindadt omkring hufvudet. Fästmännen deremot bära baktill två sådana band, men långa och nedhängande, så att de fladdra för vinden vid minsta rörelse. Hustrurna se sig tvungna att aflägga denna prakt och få ej en gång visa en enda lock af sitt ofta sköna hår, som helt och hållet betäckes af hufvudbonaden. Skälet till denna försigtiga sedvana återfinner man sannolikt i den store skaldens ord:

" -- ett nät är den flygande lock". 2)

2) Den trolovade flickan bär, utom ofvannämnde två band, äfven den af fästmannen förörade s. k. pung-trossen, d. v. s. några på smala remmar eller snören hängande små broderade och med tofsar prydda läderpungar, i hvilka förvaras en liten silfversked med kort skaft, knif och gaffel, nålbok och annat. Äfven såsom hustru får hon under första året af sitt äktenskap begagna den vid högtidliga tillfällen; men efter första barnsängen afläggas den för alltid. Fordomdags, då fästmannen öfverlemnade fästmän denna pung-tross, måste han i hennes närvaro afbita udden på fäll-knifven, som åtföljde gåfvan. Nu afknackas den med en hammare.
(Ett år i Sverige) Utgifvaren

Så väl denna orientaliska klädeklädnad som socknens ursprungliga namn *Vikingakr* - såsom man ser det skrifvet på en äldrig oblatask af silfver, hvilken ännu nyttjas i kyrkan - tyckes gifva anledning till den förmodan, att en af våra hedniska förfäder från någon af Arkipelagens öar hemfört sin brud, nedsatt sig i sin förtjusande hembygd och att hon, som förmodligen här trott sig återfinna sitt hemlands leende omgifningar i en renare, ehuru ej praktfullare stil, ej kunnat förmå sig att aflägga denna sin hemlands-drägt: att han numera, endast lefvande för sin maka och sina barn, aflagt rustningen, hvars outplånliga rostfläckar blott påmint honom om hans blodiga härfärder, och påtagit den hvita rocken med blå uppslagen, odalmannens enkla, anspråkslösa klädnad: samt att denna drägt såsom ett vördadt minne burits af deras efterkommande led ifrån led, tilldess slutligen tidens oemotståndliga hvirvel äfven neddragit deras namn i djupet och endast den drägt, som de infört, ännu kvarstår. 3)

3) Man har anmärkt att i *Vingåker* kvinnorna tidigt synas gamla. Dertill torde hufvudbonaden mycket bidra. Den är för skönheten ofördelaktig, dels emedan den alldeles undangömmar håret, hvilket endast begagnas att fästa valkarna, och dels derigenom att, då håret för detta ändamål kring pannan och tinningarne våldsamt drages uppåt, ansigtshuden förlappas och förlorar sin friska färg, skrynklar börja att visa sig och skönheten försvinner. Vid hemsysslor och andra arbeten fästa de sin lifrock på ryggen, hvarigenom magen blottställes för förkylningar. Den tillknäppta rocken nedtrycker också bröstet... I karlarnes klädebonad åter är väl den hvita färgen minst passande för sådana, som sysselsätta sig med kolning, åkerbruk och dylika göromål. Till formen är den påtagligen en resdrägt och antyder dermed till en del sin uppkomst hos en kringvandrande folkstam.
(Ett år i Sverige) Utgifvaren

Skada var det jag ej hade tillfälle att se något brudpar, ty den drägt de bära skall äfven vara ganska anmärkningsvärd, men förskrifver sig säkert från en långt sednare tid. Först inträder brudgummen i kyrkan, klädd i gula skinnbyxor och blå jacka, elghuds-handskar, hvilka räcka honom upp till armbågen, och öfver

venstra armen hänger en piska med ganska försvarlig snärt. Nu skall dock detta sednare barbariska bruk vara aflagdt, emedan männerna troligen insett otillräckligheten af detta medel för att styra en ung hustru eller också kanhända sjelfve alltför ofta fått smaka den. Vare härmed huru som helst, allt nog, denna sed är nu aflagd. 4)

4) Piskan i brudstolen betecknar troligen mannens framtida käraste sysselsättning; färder och resor.
Utgifvaren

Derefter kommer bruden. Endast för några få år tillbaka var det hennes största besvär att komma in och ut genom kyrkdörren, ty då nyttjade alla brudar ännu styfkjortlar, och det lär varit bland de så kallade hofriddames förnämsta åliggande att lyckligt hjälpa dem igenom denna svåra passage. För öfrigt belastas brudarne här, liksom i hela det öfriga Sverige, med all upptänklig grannlåt. 5)

5) Första polskan, hvarmed bruden, anförd af presten öppnar balen, har i *Vingåker* ett eget namn jemte en egen, sannolikt mycket gammal melodi. Den heter *höglofven*. Anledningen till namnet är obekant... Man och hustru ge hvarandra den karakteristiska benämningen *sjelfven* och *sjelfvan*, och så tituleras de äfven af sitt tjänstfolk.
(Ett år i Sverige) Utgifvaren

Södermanlands invånare i allmänhet äro välmående och hafva, åtminstone på något längre afstånd från hufvudstaden, liksom Vingåkersborna, bibehållit mycket af sina urgamla seder och ärfda dygder. De äro lifligare än Upplands-bönderne och mindre dryga än östgötarne, för öfrigt idoge och händige. I skärgårds-bygden träffar man väl ännu någon råhet och vildhet, men denna är likväl offast förenad med uppriktighet och gästfrihet.

I trakten omkring Nyköping talas den renaste svenskan, nära nog grammatikaliskt.

Landskapets vapen är en upprest svart grip med utsträckta vingar i guldfält. Skölden prydes af en hertiglig krona.

Thure Gustaf Rudbeck.

Liksom i det allmänna lifvet oftast blott ett enda steg förer oss från glädje till sorg, så förflyttades jag ur bröllopsgästernas hvimmel ut på kyrkogården för att betrakta de ovanliga prydnader, hvarmed folket här smyckar sina bortgångna anhöriges grafvar. En hvar af dessa prydnader är af träd och bildar en spetsvinklig triangel, målad med de bjertaste, brokigaste färger. Vid triangelns bas är en fyrkantig trädslapp fästad, hvarpå ej allenast den dödes namn, utan äfven en liten parentation öfver honom är anbringad. Denna skog af kors gör äfven på längre afstånd ett behagligt intryck för ögat, ty då liknar den en blomster-säng betäckt med mångskifrande tulpaner."

Vingåkersbönderna äro bekante för sin industri och sin handel. Med humle, hvetemjöl, lärft och just efter dem uppkallad Vingåkersvallmar besöka de ofta långt aflägsna orter. ö)

ö) Till lynnet är Vingåkersbonden glad, vänlig och gästfri i umgänget, otvungen och all icke blyg, hvar till färderna och vanan att se främmande personer sannolikt bidrager. Qvinnorna isynnerhet äro språk-samma och munviga, ofta till en verklig virtuositet, för öfrigt flitiga och arbetsamma och samvetsgrant uppfyllande sina husliga pligter.

(Ett år i Sverige) Utgifvaren

Dagboks-ANTECKNINGAR

af
Johan Gabriel Oxenstierna

Riksmarskalken och Riksrådet Johan Gabriel Oxenstierna började skriva dagbok redan vid sexton års ålder. Dagböckerna, som skrevs på franska, finns förvarade i tre delar. Den första delen omfattar åren 1766 - 1768. Den andra delen omfattar åren 1769-1771. Den tredje delen är från åren 1786-1788. Den del som omfattar åren 1769 - 1771 har vi haft tillgång till genom att den är översatt till svenska och utgiven 1881 i Uppsala. Det som vi tror framförallt kan intressera våra läsare är att Oxenstiernas moder bodde på Skenäs i Vingåker och dagboken är fylld av små notiser om denna socken.

Vi presenterar här enbart några korta utdrag och hoppas att dessa rader skall bringa våra läsare någon uppfattning om Vingåkersbygden på 1700-talet.

maj 1769

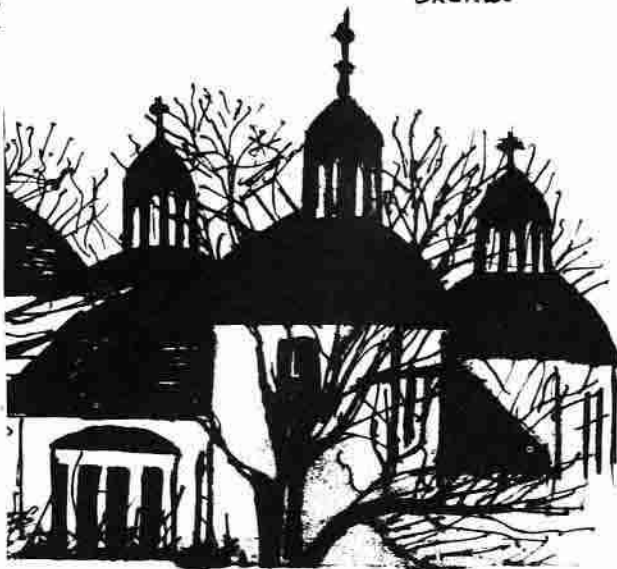
Den 14. Söndag. Pingstagen. Jag var i kyrkan, att höra Montelii inträdespredikan som fädt Vingåker, hvarfyll han begärdes af socknen enhälligt. Hans predikan var vacker, men lång som två. Han gjorde sedan ett tal, att tacka Gud, som ledt honom så lyckligt i verlden, och bönderne för det förtroende de hyst för honom, men detta tal, ehuru vackert, blef igenom sin myckna vidlöftighet ledsamt på slutet. Aldrig har Gud fädt längre tacksägelse, eller Vingåkrarne mera valsignelser. Också har Montelius skal att vara tacksam emot båda två.

Folket här i socknen inbillade sig, att yttersta dommen skulle komma i dag, en prophetia som utspridts af en galeh rymmare, men som hos den ansågs för aldeles viss. Om nånsin en så bister förödelse skall öfvergå jorden, måtte jag då åtminstone vara död förut, att ej se dess fasa!

Om eftermiddagen gick jag med Bergklint till Vestergården hvarest vi hörde mycket beröm öfver den nya Pastorn, som han ock väckeligen förtjent. Bergklint som kom i går berättade oss en hoop Riksdagsnybeter, om hvilka vi, igenom några Morbröders lättja, voro tillföre så okunniga, att vi ej en gång viste Gref Fersens utväljande till Landtmarskalk.

Den 28. Söndag. Jag gjorde lekar i Sättraången med mina bröder ock folket. Vi sprungo änkelek, två slå den tredje, raf och gås, ock jagtlek ifrån klockan 6 till half 10 om qvällen. Min Mormor tyckte ej, att det anstod för mig att springa med tjenstefolket, men jag fant det ganska roligt. Nog finnas i verlden tillfällen, där man nödgas iakttaga sin höghet, det må äfven vara några där, man kan få glömma hvad som kallas födsel. Hon undrar ej mindre på, att jag kan finna nöje i sådana lekar, ock kan ej gilla denna smak. Jag förläter ålderdomen denna hårdhet. Berofvad sjelf alla nöjen, är det mindre underligt, om han med oro ser hos andra en glädje, som han ej sjelf mäktar åtnjuta. Men det tror jag likväl, att detta ej skall handa mig. Om jag hinner till den aldrahögsta ålder, skall jag likväl alltid behålla ett dyrt minne af de glada dagar som jag nu äger. I den ländtbygd, där jag hoppas få tillbringa mitt lif, skall jag samla ihop ungdomen till lek ock dansar. Jag skall vaccka nojet bland dem, ock smaka glädjen änyo i det jag skänker henne åt andra. Min själ upplifvad vid äsynen af eder frojd skall fara tillbaka på minnets vingar, att återhemta å nyo de oma kanslor, som gjort hennes vallust, och hennes varelse.

Skenäs

September.

Den 1. Lördag.

Den 2. Söndag. Jag åhörde i dag ett tal, som Monthelius hölt i kyrkan efter slutad predikan att beveka hvar ock en till frikostighet till den Collecten som uphämtades till kyrkobyggnaden. Jag vet mig ej hafva hört något mera rörande ock mera behageligt. Självt vittne till detta tals framgång, såg jag en bonde som förut höll en tvåstyfvers slant i handen efter dess slut gripa i sin säck ock uptaga en hel näfva af penningar. Ett tal som kan röra en bonde att gifva penningar behöfver ej större bevis af sin fortrafflighet. Man insamlade 1212 daler, dubbelt mera än sista gången, då man feck 606.

Vid Säfvestaholm, hvarest jag at middag, sag jag aldraförst Grefvinnan Ramel. Hon är en liten tjock ock plusig människja, ock då man ville afmåla Bacchus, kunde hon gifva modellet till hans tunna. Hon säges hafva ganska mycket förstånd; i våra tider en onyttig egenskap för den som är skön ock en fåfang ursäkt att ej vara det. Jag spasserade efter måltiden i manskenet omkring hela kohagen. Aldrig har månan uplyst fagrare najder än dessa.

september

Den 20. Fredag. Vi arbetade, jag, Bror Axel ock Mg. Hambrn hela Natten under ett slaskigt väder ock byggde en löfsal som stod på klädda stolpar ock hväffd ofvantill. Vi hade äfven anstaltat om klädda stolar, inbundna namn ock flere slika små barnsligheter. Min Tantes båda barn voro utklädda i Vingåkers kläder ock sägo ut som två kärleksgudar, isynnerhet hennes Son, ett barn som i skönhet knapt har sin like. Om aftonen hade vi i stället för ljusstakar på bordet, afskurna grantoppar med ett ljus på ändan af hvar qvist, som såg roligt ut. Hvar topp bar 24 ljus, hvilket gaf ibland de gröna qvistarna en vacker dag. Min Tante som ej viste deraf, ock min Mor som trodde att lutet skulle bli utaf, funno sig om morgonen lika förundrade. Efter slutet af detta nattarbete för jag ut klockan 5 att slauta, men feck intet.

juli

Den 18. Tisdag. Oagtadt ett regn som varade hela natten, blef min byggnad dock färdig tills i dag bittida k. 6 ock bestod i en rund kupa af granris som stod på 8 löfvade pelare i form af ett Tempel, hvilka utgjorde en ottkändig figur. Innaiföre var på tre motsvarande sidor en torfbänk, hvilken länjade de två öfrige sidor öfne till genomgång. Rundt omkring var i jorden nedsatt en tri-dubbel allée af granar ock unga löfträd. Mitt arbete, hvartill jag nyttjade 6 dagsvarkare, blef vackrare än jag-själv hade tänkt ock Grefvarne Bonde, Monthelius ock Cousin Gyldenstolpe gillade henne med mycket beröm. Om qvällen brann min fars namn ofvan på domen i en ottkändig ock oljad papperslåda som viste pamnet på alla sina sidor, ock inuti Domen uphängdes en grantopp med ljus på hvar qvistända. Min byggnad var ungefär 7 alnar hög ock hade kostat mycket arbete, hvarföre jag nog belöntes af det välbehag, hvarmed min far uptog min omsorg. Folket feck dansa om natten. Jag dansat äfven med ock vakar åter 24 timmar.

Den 19. Onsdag. Jag har dansat i natt på ett sätt att bringa min hälsa på prof. Om jag ofta så svänger mig, kan jag lätt svänga mig i grafven. Det vore ett täkt loford, om man ägde att säga om mig. Här hvilar den store RiksCantslerens ättling, som stupade i ett bondgille vid en höglorf.

Den 25. Söndag. Farväl Vingåkers kyrka, som jag i dag sett sista gången, ock ut vackra bondfillekor, som jag tyvärr ofta nog betraktat med mera upmärksamhet än själva den qvieka Monthelius predikningar. Jag lamnar er ej gärna, ty jag tror mig finna få ställen, där så många skönheter komma tillsammans. Jag har tagit afsked på Kesätter. Alla skatta mig lycklig att komma till en så stor minister som Gref Barck, men ingen påminner sig, att man i världen ej endast lefver med insigter.

Den 29. Lördag. Jag var ännu vid Kesätter att af Riks Rådet Barck begära ett bref för mig till hans bror i Wien.

Ehuru buden på ett bondbröllop i Snåra, tordes jag ej fara dit, emedan jag viste, att jag ej under 5 plåtar kunde komma därifrån. Jag sköt i stället motskrikor i Sundängen.

VINGÅKERSDANS

Hur mycket Vingåker har med denna dans att göra är inte utrett, troligen är den komponerad långt ifrån vingåkersbygden, men att Vingåker har haft en speciell bygdedans är höjt över allt tvivel, därom vittnar även vingåkersvisan, som troligen har sjungits samtidigt.

Båda citaten här ovan är hämtade ur "Svenska Folkdanser och Sällskapsdanser" utgivna av Svenska Ungdomsringen för Bygdekultur. Det är 18 år mellan upplagorna och det verkar faktiskt inte som om historiska skrifterna blivit klokare med åren.

Att det är balettmästare Anders Selinder som komponerat dansen är ställt utom allt tvivel. Att den musik som användes till dansen är upptecknad i Skog sin i Hälsingland är lika klart. Förresten är det här valet av melodi ett arv från Philocoros i Uppsala som bytte melodi någon gång i slutet av 1800-talet.

Nu hör det till saken att om man läser historiken till 1944 års upplaga så framgår dansens bakgrund helt klart. Men otaliga är de folkdansledare som vid en uppvisning presenterat dansen som en produkt från Vingåker i Södermanland. När jag vid ett tillfälle påpekade detta för en konferencier så svarade han: "Men Selinder gjorde säkert dansen med utgångspunkt från en Vingåkersdans!"

Det hela är egentligen ganska skrämmande. Hela Sverige är fullt av danser som har dansats i tradition och så hänger man fast med näbbar och klor vid en balettkomposition. Bara för att man klär upp tre människor i dräkter från Vingåker så speglar inte dansen "Södermanlands leende natur och folkkyne".

Dessutom bör det påpekas att en dans inte kan klassificeras som folkdans om den dansas enbart av folkdanslagen.

I texten till 1944 års upplaga står: "...i snart 100 år...." Om vi tittar lite närmare på detta påstående så finner vi följande: "Dansen hade premiär på Kungl. Teatern 1846. (Eventuellt kan den faktiskt ha haft premiär redan 1843. I nationaldivertissementet ingår nämligen en dans för Vingåkersfolk. Det enda vi vet om den dansen är att musiken gick imtretakt.) Det finns inga belägg för

HERMAN ANDERSONS TRYCKERI
STOCKHOLM 1926.

Vingåkersdansen är en konstnärlig produkt av balettmästaren Anders Selinder, ledare för baletten vid Kongl. Operan och Ladugårdslandsteatern under 1800-talets mitt. Även musiken är, enligt uppgift, komponerad av Selinder. Erkänns måste, att såväl dans som musik återspeglar Södermanlands leende natur och folkkyne. Ovanstående uppgifter äro lämnade utav en elev till Selinder, fru Lotten Aström, numera bosatt i Göteborg. Vingåkersdansen är älskad av alla, i snart 100 år har den dansats som svensk folkdans, påminnande om kär hembygd i Södermanland. Må så ske i fortsättningen!

Stockholm 1944
Herman Anderson & Son Tryckeri

att Selinder tog med sig dansen till Ladugårdslandsteatern. Men låt oss för att vara generösa ändå påstå att den fanns med även i den barnbalett som drevs därifrån. Det gör två balettsällskap som dansar dansen fram till dess att dansen kommer upp på Philocoros program. Jag vet inte exakt när det skedde men troligtvis någon gång i slutet av 1880-talet eller början av 1890-talet. Fram till sekelskiftet är det alltså frågan om tre grupper som har Vingåkersdans på sin repertoar. Under 1900-talet växer folkdansrörelsen så sakteliga fram för att 1955 omfatta cirka 5.000 personer. Utan stort besvär kan man alltså skära ner de 100 åren med cirka 70 %.

Sammanfattningsvis kan man säga att det är på tiden att folkdanslagen slutar leva på en lögn.

Tala om sanningen vid uppvisningar och sluta att beskylla Vingåker för någonting som socknen är helt oskyldig till.

Henry Sjöberg

Selinder, Anders, svensk dansör, balettmästare och koreograf (1806–74). Utb i K. teaterns balettskolor av Ambrosiani blev S. 1823 figurant, 1829 premiärdansör och balettm. 1833–46 och 1851–56 (den förste helt sv. vid K. teatern); även danslärare vid krigsakad. på Karlberg 1832–52. Efter avsked från Operan kom S. 1857 till Ladugårdslandsteatern och framförde där dansdivertissement med en grupp unga gratis elever. Följande år öppnade han en barnteater, där dansen helt dominerade, och med den trupp som där trimmats forts han 1861–66 sina balettföreställn. på Ladugårdslandsteatern.

